

PRESENTACIÓ

CARME ARRONIS I VICENT VIDAL

En una revista de filologia com és *Ítaca* potser no caldria justificar un número d'homenatge a Josep Massot i Muntaner. Tanmateix, al novembre de 2021 Josep Massot feia vuitanta anys i se'n van succeir tot d'homenatges als quals ens vam voler sumar sense dubtar-hi: la filologia actual no s'explica sense el seu nom. Així, en aquest monogràfic vam acordar reunir treballs que s'ocuparen de temes que li van suscitar l'interès al llarg de la seua dilatadíssima trajectòria investigadora. I aquest és, en realitat, el principal eix vertebrador dels articles que presentem. S'esdevé, però, que, a més, enguany celebrem una altra fita que, per força, devia atraure de manera particular el seu interès filològic i cultural: la del centenari de la creació de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Sota l'encàrrec de Rafael Patxot, marmessor de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya es va concebre com una institució destinada a la recerca, la recollida, la catalogació i la publicació de la música popular catalana. S'hi van aplegar donacions de diversos arxius cançonístics existents, com ara el fons de Marià Aguiló, i es van promoure treballs de camp («missions de cerca») que van cobrir bona part de Catalunya i les Illes Balears, i una petita part del País Valencià. A l'arribada de la Guerra Civil, Rafael Patxot es va haver d'exiliar a Suïssa; els materials de l'Obra del Cançoner van romandre només en part a Barcelona: Patxot s'emportà la resta a Suïssa a l'espera que hi hagués un clima polític més favorable. Ja en el tombant de segle, fou Josep Massot qui va aconseguir que els hereus de Patxot donaren els materials a l'abadia de Montserrat l'any 1991. I devem a Massot, també, la tasca monumental, laboriosa i minuciosa d'inventariar i catalogar tots aquests materials i publicar-ne una selecció en els 18 volums, publicats entre 1993 i 2011, que continuaven els tres primers toms de *Materials* que donaven a conèixer l'Obra del Cançoner.

Josep Massot, doncs, ha ocupat un paper central en la recuperació d'aquest fons, però també hi ha dedicat moltes recerques, n'ha esperonat d'altres i ha ajudat una gran quantitat d'investigadors a orientar-se en l'anàlisi de l'Obra amb la generositat i la meticulositat que el caracteritzava. Sense la seua labor no podrien haver-se escrit dos dels capítols més apassionants de la història de la literatura popular catalana: el del pas cap a la institucionalització, amb l'Obra del Cançoner com a institució paradigmàtica; i el de la represa i consolidació dels estudis de la literatura popular des de la segona meitat de la dictadura franquista, amb Massot, de fet, també com a paradigma de rigor, solidesa i profunditat acadèmica.

La literatura popular, en resum, ha estat un dels principals eixos de la recerca de Josep Massot, però ho ha estat al costat d'altres àrees en què ha desenvolupat estudis igualment excepcionals: l'Església catalana, la Guerra Civil i la postguerra, i, en general, la història de la llengua, la literatura i la cultura catalanes. Els articles que trobareu en aquest monogràfic enllacen amb alguns d'aquests temes o perfilen algun dels subtemes en els quals Massot va contribuir a fer avançar el coneixement.

Ben oportunament, de fet, l'article que encapçala aquest monogràfic, a càrrec de Carme Oriol, és un repàs del paper de Josep Massot com a historiador de la literatura popular catalana: des de les influències biogràfiques que li'n van despertar la curiositat fins al seu paper en la gestió de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, passant, també, pel seu activisme cultural i per la voluntat de prestigiar la disciplina. Oriol va molt més enllà de la producció estrictament bibliogràfica de Massot: n'estudia, també, la implicació personal en diversos projectes, el suport a tota mena d'iniciatives vinculades amb la difusió i l'estudi de la literatura popular o, fins i tot, l'estímul que va representar per a diversos investigadors, facilitant informació que els podia resultar d'interès. Al capdavall, una tasca ingent i ininterrompuda ja des dels anys de formació.

Els dos articles següents tracten la cançó des de punts de vista diferents, però es vinculen a parcel·les que Josep Massot ha treballat en diversos treballs. En «Notes marginals a *El cançoner popular de Mallorca*» Jaume Guiscafrè estudia les anotacions autògrafes d'un exemplar del llibre *El cançoner popular de Mallorca* que es conserva del folklorista Rafael Ginard. Aquest llibre ja havia despertat l'atenció de Massot en una ressenya que en va publicar i en la qual hi manifestava algunes reserves. Amb agudesesa crítica, Guiscafrè no sols classifica i analitza les anotacions de Ginard, sinó que també aprofita, quan cal, per matisar-les, discutir-les o contrastar-les i, per tant, revisa alguns apriorismes que han circulat a l'entorn, particularment, de la glosa mallorquina.

L'article que el segueix, d'Emili Samper, estudia la polèmica que es va generar quan La Nació Catalana convocà, l'any 1899, un concurs per canviar la lletra de l'himne Els Segadors. Com en el cas anterior, aquest tema també va ser de l'interès de Massot: va aclarir diversos elements centrals en la polèmica i va revisar el seu mateix treball en diverses ocasions per ampliar o precisar algunes qüestions que van ajudar a entendre'n el context i la interpretació. Al si de la polèmica sobre el canvi de lletra i el posicionament –i els arguments– de diverses personalitats tant a favor com en contra, Samper en documenta una proposta inèdita del folklorista Cels Gomis. Malgrat que Gomis s'havia manifestat en contra del canvi, en va escriure una versió molt crítica amb la situació política i social del seu temps, probablement a manera de divertiment. La versió posa de manifest el pensament anarquista i reivindicatiu de l'autor i, al capdavall, el poder simbòlic de la cançó quan esdevé himne.

A continuació, l'aportació de Joan Mahiques versa sobre la llegenda pietosa de fra Joan Garí, relacionada amb la trobada miraculosa de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat i amb el mite fundacional de l'Abadia. Una versió llatina d'aquesta llegenda s'inclouïa al *Llibre vermell de Montserrat*, del qual també es va ocupar Josep Massot en diverses ocasions, encara molt recentment, en 2020. Malgrat el probable origen popular de la llegenda, el relat va tenir una considerable difusió impresa al llarg del segle XVI en diferents versions. A l'article es fa un estudi sobre les particularitats de cadascuna, i s'edita el text acarat de dues de les versions castellanés més extenses, ambdues anònimes, i que no havien rebut gaire atenció fins ara: la *Historia de fray Juan Garín*, probablement estampada a Toledo en 1527 o poc després, i la *Vida de fray Juan Garín* (València, 1561), basada en el relat introductor del *Libro de los milagros* de Pedro de Burgos imprès per primera vegada en 1536, i reeditat, amb modificacions, en diverses ocasions al llarg del cinc-cents.

Els dos darrers treballs tenen a veure amb el drama litúrgic de la Festa d'Elx. És ben sabut que una altra de les línies d'estudi que interessà Josep Massot, i que inicià en els

anys vuitanta, va ser la del teatre català de l'edat mitjana i el Renaixement, i la seua pervivència, i en aquest camp el Misteri d'Elx ocupa un lloc destacat. L'article de Francesc Massip reflexiona sobre una qüestió polèmica: els efectes, no necessàriament positius, que ha pogut tenir la declaració de la Festa com a Patrimoni oral i immaterial de la Humanitat per la Unesco en 2001. Per a Massip, aquesta denominació, curiosament, ha contribuït a fer malbé la pervivència tradicional i genuïna del drama, més que no a preservar-la, en pro d'una suposada promoció turística que ha acabat atemptant contra alguns dels seus codis simbòlics més representatius. L'últim dels treballs reunits, de Joan Castaño, també té a veure amb la Festa d'Elx, però en el seu vessant arxivístic i documental. Ens presenta una síntesi de la història del valuós Arxiu del Patronat del Misteri (quina en va estar la gènesi i com n'ha seguit l'evolució al llarg dels darrers setanta anys); quines són les seccions que l'integren i els materials que reuneix; i quines mesures i actuacions s'haurien d'implementar per conservar-lo amb plenes garanties per tal que futures generacions se'n puguin beneficiar.

Hem d'agrair a tots els participants del monogràfic les aportacions valuoses que generosament han volgut dedicar, malauradament, a la memòria del pare Massot i ja no al seu gaudi. Al començament d'aquestes línies explicàvem que el principal eix que vertebra aquest monogràfic ha estat el de reunir treballs que hagueren estat de l'interés de Josep Massot, però, certament, caldria esmentar-ne un altre: el de l'estima sincera i el profund respecte que li professàvem totes les persones que hem col·laborat per fer aquest volum.